

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՆԵՒԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՌՆԵՒԱ ՇԱՐԱԹ 12 ՕԴՈՍՏՈՍ 1872

ԹԻՒ 942

ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐԶ
ԱՐՇԱԼՈՒԹՅՈՅ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ

Լրագիրս իւր երեսներորդ երկրորդ տարւոյ շրջանը լրացնելով, կրմտնէ այսօր երեսներորդ երրորդ տարին:

Արեւելի լրագիրներուն գոյութիւնը, կեանքը սովորաբար կարճ է, և դժբաղդաբար այս ուրիշ բան չյայտնէր եթէ ոչ տգիտութիւն, յետադիմութիւն, և խաւարի մէջ քալել. ուստի երբ Արշալոյս 1840էն ի վեր երեսուններկու տարի անընդհատ իւր հրատարակութիւնը կը շարունակէ, ըզմիւռնացի հայը իրաւամբ կրնայ պարծիլ իբր իւր մէջ ունենալով Հայոց ազգին երիցագոյն լրագիրը: Սակայն մէք՝ որ դաւառական ունայն փառասիրութեան զգացում մի շոյելու մտք՝ ազգային իրերու մէջ երբեք ճշմարտութիւնը խօսելէ զաղրած չեմք կը հարցնեմք թէ Արշալոյս լրագրոյն մինչև ցայսօր անընդհատ շարունակութիւնը՝ արդեօք Չմիւռնացի Հայոց ընթերցանութեան առաւել մտադիր, և առհասարակ լուսաւորութեան և քաղաքակրթութեան առաւել նախանձախնդիր լինե՞լն է: Այս հարցման կը պարտաւորիմք բացասական պատասխանել:

Արշալոյս կը պարտաւորի իւր գոյութիւնը նախ իւր խմբագրոյն՝ որ ան-

ընդհատ լրագրոյ մի հրատարակութեան համար եղած դժուարութեանց դիմադրելով՝ անոր շարունակութեան տրամադիր եղաւ մինչև ցայսօր: Արդարեւ անիկա ծանր քալեց, սակայն շարունակ քալեց. կը փափաքէինք որ նոյն 32 տարիներու միջոցի մէջ զանազան առթիւ Չմիւռնացի մէջ հրատարակեալ լրագիրք և հանդէսք ևս ծանր քալէին, բայց քալէին, և մինչև հիմա կենդանի մնային: Ուստի լրագրոյս մեծապատիւ խմբագրոյն առժամանակեայ բացակայութեան առթիւ պարտք կը համարիմք մեր հայրենակցաց շնորհակալեքը հրապարակաւ իրեն մատուցանել իւր այսչափ տարուան անխոնջ աշխատութեան համար, որով ամեն առթի մէջ ազգային պատուոյն նախանձախնդիր ինչպէս նաև զմիւռնացի Հայոց պատիւը և շահերը պաշտպանելէ դաղրած չէ:

Արիւթամբ նաև լրագրոյս կողմանէ ջերմ շնորհակալութիւններ մատուցանել այն ազնիւ և յառաջագիմութիւն սիրող ազգայնոց, որ մինչև ցայսօր պաշտպան կանգնեցան լրագրոյս և անոր յարատեւութեան նպաստեցին, ինչպէս նաև Արշալոյս մեծարոյ բաժանորդաց, որ իրենց բաժանորդագրութեամբը զինքը պատուեցին և քաջալերեցին:

* *

Աւուրցէ՛ք նոյա որ բոլոր մարդկային ողջը աշխարհիս վրայ սխառած մեծ ընտանիք մ'է, բոլոր ժողովուրդք եղբայր են, և կարտաւորին զիրար սիրել. զիրար սիրելն իրարու անձեռք լինել կենթադրէ, և անձեռք լինելու հիշմանը նոյն ինքն Քրիստոս է, որ մեռաւ մեզ համար՝ որպէս զի իւր մահաւամբ մարդկային մեռեալ ազգը կենդանացնէ: Անձեռք լինելը զմեզ երկնաքաղաքացի կ'ընէ, զի չեմք յաշխարհէ աստի:

Աւուրցէ՛ք նոյա որ անմահ սիրով սիրեն և անարատ պահպանեն իւրեանց կրօնքն ու հաւատքը. քանզի նա է մեր քայլերը առ Տէր կ'ողջէ և մարդոյն այս բաղմարկած աշխարհիս մէջէն առաջնորդելով անսոյթաբ իւր նպատակակիտին կը հասցնէ, որ է միանալ ընդ Աստուծոյ: Աւուրցէ՛ք որ ճշմարտութեան լոյսը սիրեն, որպէսզի լուսոյ և տունջեան որդիք լինին, և թէ պաշտեն զԱստուծոյ ի բոլոր սրտէ և ի բովանդակ մտայ, և երկրպագեն նմա՝ հոգեով և ճշմարտութեամբ, զի Աստուծոյ կամքն է հոգեով պաշտուիլ և ո՛չ շրթամբ միայն. քանզի ինքն իսկ հոգի է և ճշմարտութիւն:

Յիսուսի Աւետարանը, որ գեղեցիկ դատարարական թեան և բարոյական վերականգնութեան սկզբանց շտեմարանն է, բայցէ՛ք մանկանց առջև, և ի՛նչու նոյա կարգացէք, եթէ ուսուցած չէք տակաւին նոյա կարգաւ, և դեռահաս մանկանց թարմ ու խոպան սիրտը կենսամիր ճշմարտութիւններով սնուցէք, և կանխեցէք նոյա սքորտին ու խղճին մէջ մեռանել բրիտանական կրօնքը. որ կենաց կրօնքն է, և աւետարանական պարտոյ բո-

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Ա՛ի քանի շարաթ առաջ բողոր Աւրոպայի ուշադրութիւնը Վաղղիոյ փոխառութեան վրայ դարձած էր, փոխառութիւն, որուն նմանը աշխարհիս պատմութեան մէջ երբեք տեսնուած չէր: Վաղղիա իւր կրած անհնաբին հարուածներէ և կորուստներէ զինի երեք երկիւղին փոխ կուգէ Աւրոպայէն, և 43 երկիրոն կը նդունին: Աւրոպայի կամ լաւ ևս ըսեմք տիեզերքիս որ տէրութիւնը նոյն վարկը կրնար ունենալ հետեւաբար միթէ՛ Վաղղիա իրաւունք չունի՞ պարծնալու, և այս ևս իրեն համար միթէ մեծ յաղթութիւն մի չէ՞:

Ա՛ի քանի զաղղիական լրագիրք արդի հասարակական կառավարութեան կը սփռականն այս ըսկայական փոխառութեան յաջողութիւնը: Արդարեւ թիւերի քաղաքականութիւնը մեծ վստահութիւն կը ներշնչէ. սակայն անուրանալի է որ Վաղղիոյ կառավարութեան ձեռք ինչ տեսակ իսկ որ լինէր, բաւական էր որ օրինաւոր լինէր, փոխառութիւնն սկիտի յաջողէր, քանզի Վաղղիոյ վարկն, Վաղղիոյ հարստութիւնն էր նոյն յաջողութեան պատճառ, և ոչ նոյնին կառավարութեան ձեռք:

Սակայն Վաղղիոյ ժողովուրդը զրոգեալ և դժգոհ կիւրաք այս պարագայիս մէջ: Անփորձ և տգետ պատերազմի պաշտօնեաներ ունեցանք կըսէ և յաղթուեցանք սոսկալի պատերազմի մէջ, այսպէս ևս ելմանից անփորձ պաշտօնեաներ ունեցանք, և այս փոխառութիւնէն օտարները շահեցան: Վաղղիոյ կառավարութիւնը օտար երկրի դրամադուրիս Վաղղիա բերելու մտք՝ այս փոխառութեան առթիւ Աւրոպայի երեսին քաղաքներու սեղանաւորներու ազգաբարձրութիւնը ըրած էր փոխառութիւնը առաջ մղելու, հետեւաբար թէ պէտէ Վաղղիոյ մէջ քսան երկիրոնէ առաւել ստորագրուեցան, սակայն Աւրոպայի միւս երկիրներու մէջ ևս ստորագրուեցաւ, ստորագրութիւնք ևս միայն քանիսէ ընդունուեցան, այսինքն Վաղղիոյ կառավարութիւնը կը պարտաւորէր փոխառութեան կէսը օտարներու թողուլ, ուստի Վաղղիոյ ժողովրդեան այն մասը՝ որ նոյն փոխառութեան չկրցաւ մասնակցել, կը պարտաւորի այսօր օտարներէ ծախու աս-

վանդակով լինել. քանզի որ նոյա օրին ու խղճը տակաւին անպաշտութեան, ունայնասիրութեան և ուշադրեցային կորստաբեր կրից կարծր կեղեւով շրջապատուած չեն, ապա թէ ոչ խիստ դժուարին կը լինին ի վերջոյ նոյա սիրտն ու միտքը բարոյապէս մշակել և ներքին ու արտաքին մարդկին իրարու հետ դաշնադրել:

Չանոնք Յիսուսի արիւնամած խաչին պատուանդանը տարէք, պատմեցէ՛ք նոյա այդ անմահ դատին զինման սրտազրաւ և սքանչելի խորհուրդը, զգացուցէ՛ք նոյա Յիսուսի անբաւ սէրը, որով ի գութ շարժեցաւ մեր ողբալի կայսրութեան վրայ և երկնից բարձրութիւնէն մինչ ի երկիր խոնարհեցաւ, և իրենց նման մանկունալով՝ ի խանձարուր պատեցաւ, որպէսզի մարդկային աղզը մեզայ դժնդակ գերութիւնէն ազատէ և սրտով բեկեալները միմիկ արէ, և թէ սիրեց զիրենք իւր որդանէն սկսեալ մինչև ի գերեզման անպատում սիրով: Ասով զարթոյցէք նոյա սրտին մէջ առ Յիսուս այն մեծ երախտագիտական անկեղծ ու մաքուր զգացումը զոր մեզմէն կը պահանջէ Աստուած: Ծանօթացուցէ՛ք նոյա, իրենց առ Աստուած, առ անձն, առ ընկերն, այսինքն՝ առ հաւորէն մարդկութիւնն ունեցած պարտաւորութիւնն, պարտոյ անփոփոխ բնութիւնն և պատուիրանաւորացութեան մահաբեր հետեւանքն: Տուէ՛ք նոյա ձեռքը՝ այն Աստուածային մատեանը, զին և նոր ուխտի կտակաւորներն, որոնք համայն մարդկութեան համար դրոած են, ինչպէս ձերոյ, նոյնպէս երիտասարդաց և մանկանց համար:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

(Շարունակութիւնն է վերջ :)(1)

Այդ ուրեմն, բարեպաշտ ծնողք, զգուշանալ պարտիր, որ զայն անկուրթեան առթիւ չլինիք ձեր որդեղթէ՛ անվայել վարքով և թէ՛ խօսքով. այլ ջանացէ՛ք որ զեղեքիկ վարքով ու բարի օրինակով նոյա փրկութեան պատճառ լինիք, զի այս իսկ է ձեր պարտքն և միանգամայն ձեր փառքը:

Ձեր դատարարական շնորհ Աւետարանի հիման վրայ հաստատեցէ՛ք. վստելի աւետարանական ճշմարտութեան և զեղեքիկ բարոյականի վրայ հիմնաւորուած ու կեանքը միայն կը մարթի լուսաւորել մեր միտքն ու հոգին և միմիկ արել մեր սիրտը ճշմարտ միմիկարութեամբ: Աւուրցէ՛ք նոյա ձեր կենաց կենդանի օրինակաւ, որ ճշմարտութեան համար մեռնելն կեանք է և թէ ճշմարտ գեղեցկութիւնն ի համիստութեան կը կայանայ, և ո՛չ ի պէրանս: Աւուրցէ՛ք նոյա որ աշխարհային ըստաւերտաբ մեծութեան ու բարձրութեան չընդունին տինջանք. զի ճշմարտ մեծութիւնն ու բարձրութիւնն տառաւորացին սիրոյ մէջ կը բովանդակի. «Քանզի մեծ է սիրն Աստուծոյ քան զամենայն մեծութիւն երկրաւոր»:

Աւուրցէ՛ք նոյա, որ ամեն բանէն աւելի բրիտանական կենդանի սիրեն, խղճի աղատութիւնն պաշտեն և Աստուծոյ օրինաց հաւատակին:

(1) Տես լրագրոյս նախընթաց քիւրք:

նուր նոր փոխառութեան տնտեսական անոնց չորս ֆրանք շահ վճարելով ամեն մի բաժանորդութեան : Ահա ասկէ կը հետեւի Վաղդիոյ ժողովրդեան պայրոյթը : Մէկ խօսքով հասարակութիւնը կուզէր որ փոխառութիւնը լոկ ազդային լինէր այսինքն միայն Վաղդիոյ մէջ տեղի ունենար «մեք բաւական ստակ ունիմք մեր պարտքը վճարելու : կըսէ, օտարի՞ դըրամացի լինոյն չեմք կարօտիր . . . :

Լոնտոնի Ռայզլ լրագիրը այս փոխառութեան նկատմամբ հետեւեալ կերպով կը խօսի :

«Հայտնի է որ Վաղդիոյ հարստութիւնը անսպասելի է, և երկրին ամենափոքրիկ մասը միայն լինեալին դադարէ հիմա : Երկրորդ՝ խնայողութեան և աշխատասիրութեան ոգին, որ Վրանսայի ժողովրդին գլխաւոր յատկութիւններն են, աւելի զրգուռած է արդի ժամանակիս մէջ, այսպիսի յատկութիւններ ունեցող ազգի մը ապագան ինչեք չըսողասուիր :

Երուստադիտութիւնն, համբերութիւնն, անձնուրացութիւնն, և ազդերու ընտանեաց մէջ բարձր դիրքն ստանալու անհնարին պէտքն ու փափաքն՝ այս ամեն յատկութիւններն միշտ կենդանի պիտի պահէ Վաղդիոյ ազգը : Վրանսա՝ ընդդէմ իւր կառավարութեան սխալանաց ընդդէմ իւր զօրապետներու անհոգութեանց, և իւր օրէնսդրաց խռովարկու սնափառութեանց, Վաղդիա միշտ մեծ և ընտիր ընկերութիւն մի պիտի ներկայացնէ . . . :

Եւրոպիոյ քաղաքագէտ աշխարհի ուշագրութիւնը Վերմանիոյ, Ռուսիոյ և Լատիոյ կայսերաց մէջ մօտ ժամանակներս տեղի ունենալիք տեսակցութեան վրայ կեդրոնացած է : Վերմանիա՝ որ չիրար երբեք հեշտ աջօք նայիլ այն ամեն բարեկամական յարաբերութեանց, որ Ռուսիա մտադիր է Վրանսայի հետ ունենալ, կը ծափահարէ և ուրախութեամբ կողմնէ այս առիթը, և ի գերե հասնէ կընկրտի այն ամեն տարաձայնութիւնները որ վերջին ժամանակներս տեղի ունեցան իւր թէ Ռուսիա աւելի միտում կը ցուցնէ Վրանսայի հետ դաշնադրութիւն հաստատելու :

Միւս տէրութեանց լրագիրներու դադափարները իրարմէ կը զանազանին, շատերը երեք կայսերաց տեսակցութեան քաղաքական այնչափ մեծ կարեւորութիւն չեն տար, լոկ քաղաքավարութեան տեսակցութիւն մի է, կըսեն : Եւս առթիւ կը յիշեն Ռուսիոյ թաղաժառանգ իշխանին ի վաղուց անտի Վրանսիոյ դէմ ունեցած հակակրօնութիւնը, որով գրականապէս մերժած է Պէրլին երթալու համար իրեն եղած հրաւերը :

ՎԵՄՆ ԶՈՐ ԱՆԱՐԿԵՅԻՆ ԾԻՆՈՂՔԻՆ
ՆԱ ԵՂԵԻ ԳԼՈՒԽ ԱՆԿԵԱՆ

Միտհաթ փաշա վէմ եղաւ օսմանեան կառավարութեան : Օգոստոս : Սուլթանը շքեղապանք թաղն է օսմանեան կայսրութեան, իսկ Միտհաթ փաշա

Թող ընեն նորա իւրեանց անդոր ու փափուկ ձեռքերով այդ յանձնարարութիւն տալնորդող Աստուածաշունչ զրեանքը, թող կարգան նորա իւրեանց դիւրաթեք լեզուաւ այդ աստուածազիծ յայտնութիւնը, և թող առատ նւթ քաղեն իրենց կոչման վստմութեան և մարդկային հոգւոյ անմահութեան վրայ և ուսանին որ իրենք՝ Աստուծոյ պատկերն են նորա կենդանի տաճարները և սկանդալանց որդիներն են : Թող ուսանին նաև իր հարազատ որդին պարտական է յանձն տալու որքէ՝ իւր հօր մէջ մի կուտարե լուծիքն և իրեն ի հայելու ջնորա նմանութիւնն յանձն ցերեկ :

Բայց հոս նոր խնդիր մը կը լսուի մեր առջև, և կը ծագուի խնդիր : Մենք ըսինք թէ ծնողք պարտաւոր են իրենց մանկանց Աւետարանի ուսումն ուսուցանել : Բայց միթէ կարելի է առանց ուսանելու ուսուցանել, առանց կարգաւ գլխաւոր կարգացնել : Անկարելի է այս : Ընչպէս ուրեմն, բարեպաշտ ծնողք, ձեր դաստիարակութեան հիմն Աւետարանի անդրդուելի անկիւնաքարին վերայ պիտի դնէք, մինչդեռ ձեզմէն մեծ մասն ոչ զայն կարգացած է և ոչ իսկ նորա շինողական սկզբնայ ծանօթացած : Ես կըտարակուսեմ, որ իմ այս խօսքերս իսկ ձեր շատերուն համար օգտակարն անհասկանալի բառեր են : Այն, կան ձեր մէջ շատեր, որոնք իւրեանց մայրենի լեզուն իսպառ մոռացած՝ այլարարաւ լինեն նախապատիւ կը համարեն, որով իւրեանց հարազատութիւնը կորուսած և ըստ ամենայնի խորթացած են : Արջափայտաւ ընթացք :

Մեծարող հանդիսականք, մեր նախնեաց այնքոն

նորա պատուանդանն է : Եթէ հիմը հաստատուն չըլլայ՝ թաղը վրան կը տատանի : Օսմանեան նախորդ վէզիրներն հաստատուն սկզբնայ տէր անձեր չէին : անոր համար օգոստափառ ինքնակալին աշխարհաշէն կամքերը չկատարուեցան լիովին, և հաճկաստանի մեծագոյն մասը անհաշի կը մնայ տակաւին : Վէզիրներէն շատերուն աղիտութիւնը կամ ինքնասիրութիւնը ցարդ աւերակ թողուցին զնուրբիս : Մինչդեռ Միտհաթ փաշան ամեն անկիւններն ուր պաշտօն տուին իրեն, զնայ երկիրը շէնցուց բարեկարգեց արդիւնաւորեց և պայծառացուց :

Ինուսճուք և Պազտաթ իրեն հրաշակերտքն են :

Միտհաթ փաշա՝ Մեծ-Եղարքոս շէնք մեծ էր իր փաշայութեան մէջ, վասնզի մեծագործ էր : Վասնզի իմաստուն էր, անձնուէր էր, արդար էր, հայրենասէր էր և տիրասէր, իր բոլոր ուշագրութիւնը երկրից բարկաւաճմանը և իր խորհուրդներն հասարակաց օգտին նսիրած էր բոլորովին :

Մակայն բան մը միայն կը պակսէր Միտհաթ փաշային և այն ալ իր կատարելութեանց վերապակը չէր : Միտհաթ փաշա վաղ քան զայս՝ զհին տարի մ'առաջ՝ պէտք էր ներկայ պաշտօնը վարել, բայց ասոր պատճառն ինքը չէր : Վասնզի ժամանակին վէզիրները պատուար կեցան օգոստափառ ինքնակալին առջև : Միտհաթ փաշային դէմ, և միշտ հեռու հեռու քեցին աշխարհաշէն մարդն աշխարհակալ կայսեր աչքին առջևէն : Բայց Միտհաթ փաշայի ոգին ծուր կը կրկնուէր ի հեռուստ իր օգոստափառ Տիրոջ բարենպաստի կամքերուն : Վասնորոյ՝ «վէմ զոր անարգեցին շինողքն նա եղև զըւս անկեան» : Ըստիկ այս է ճշմարտութիւնը : Միտհաթ փաշա Մեծ — Եղարքոս եղաւ :

Հաճկաստանի ապագային նոր հիմնարկութիւնը գեղեցիկ և բարեբաւտիկ յոյսեր կ'աւետէ մեզ : Մեր օգոստափառ ինքնակալին բարի նպատակներն ի կատար հասնելով՝ իր հոգին մէջ ընտելեալ հասարակութեան բաղձանքներն ալ կատարուած պիտի ըլլան, մեր կեանքը մեր օգոստափառ Տիրոջ կամքէն կ'ախտմ ունի : Ըստիւ Վէզիր կը կամի և Միտհաթ փաշա կը գործէ : այս է հաճկաստանի վերանորոգութիւնը և յառաջողութիւնը : Եւս երկու տարեբայ միութիւնը նոր մետաղ կը կաղմն, միտհաթ մը՝ որ Միտհաթ փաշայի կուրծքին արժանի է :

Ընտարակոյս պէտք է հաւատարմ որ այս նորընտիր Մեծ — Եղարքոսն անցեալին մէջ առած օրինակը ներկային մէջ աւելի ընդարձակ կերպով պիտի գործադրէ, և իր կանխատեսութեամբն, արդարաւ կորով դատողութեամբն և անվեհեր արիւթեամբ պիտի բառնայ ամեն զեղծմունքներ, անիրաւութիւններ, յափշտակութիւններ և զողորմիւններ, որք հանապաղ տեղի գտած են տէրութեան այլևայլ պաշտօնքիւրն ու ճոխութիւններէն մեր ազդուութիւնը պահ պահելու համար միմայն կը օժտեն իւր լեզուն իւր լեզուն իւր լեզուն : Եւս մեր ազդուութեան տարիքն ու կական մատուցն են : Պէտք է որ ասոնք ալ մոռացութեան բաւղին խոր թաղենք, միթէ վայելէ մեզ, որ եղբայր լինենք և իրարու լեզու չը հասկնանք, Հայ լինենք և ի նախատինս հայութեան հոյրէն չդիտանաք : Մեր այս ներկայ վիճակը մեր ազդութեան նկատմամբ այնչափ ծանրակշիւ, այնչափ սպառնալից է որ ազդասկը ոգին կընուաղի երբ նորա աղետակ հեռեանայ վրայ կը մտածէ : մեր այս տարտամ ու տխուր վիճակը մահ կըստառնայ մեր ազդութեան, եթէ երկուր շարունակուի :

Աւարերէնք, մեծարող հանդիսականք, ու շարերէնք և մեր ոտից առջև դնուած անճողաբերիկ լսրերէն թուտ տեսներ, կորովի աչքով տեսներ, որ նորա սահուն եղբին վերայ կը գործուինք, և մի քայլ ևս բաւական է մեր անկանգնելի զլորման պատճառ լինիլ :

Եւզ իրար կապող և մի ազգ կապող երկու յոյս միայն մնացած են մեզ՝ կրօնք և մայրենի լեզու : Մեր քնիկ աշխարհը, մեր զիջադուն ու արիասիրտ նախնեաց խանձուրն ու որրանն եղող փառահեղ Հայաստանը՝ այժմ տխուր աւերակաց արտաճիկ և մորմոքեցուցիչ տեսարան մը կը ներկայացնէ հայրենասէր աչաց : Մեր այն ճոխ թագն ու գաւաղանք, մեր աշխարհաստան թագաւորութիւնը չլին մեզ համար, ի հող տապանի կը նշեն մեր արի զինուորներն, որոնք լրենց արեամբ մեր հայրենի երկիրն արտաքին թշնամեաց զէմ պաշտպանեցին, կործանած են մեր արքայական շքեղ պալատներն,

տօնատանց և հաստատութեանց մէջ, որոնք մեծապէս կընդգոյցեն տէրութեան պանծուն նուագման և անկէ յառաջ գալիք փառանքուն : Հատ զգալի է ժամ յառաջ ասոնց դարձան տարուիլը : Միտհաթ փաշա միայն կարող է այսպիսի զեղծմանց արմատը խելով փասնդ ինքն է միայն անշահասնդ իր և անձնուէր ողորդար ազատ է այսպիսի նողկալի դադափարներէ :

Հրապարակական գրոյցներն ու ցոյցները կրնան ապացուցանել որ տէրութիւնը մինչև ցարդ կը կրկնուի գանձեր կորուսած է եկամտից անհոգութեան և ծախուց կրկնապատիկ սպառման պատճառով :

Ո՛վ չիրար հաւատալ որ օսմանեան կառավարութեան գոյացած արդար եկամտան իր օրինաւոր ծախուց նպատակէն վերջը, ամեն տարի իր սխեմէն հաշուեկշիւուն աւելորդ գոյացած մեծ գումարով մը չհաւասարի : Ընհաւասարութիւնը հաւատարիմ և անհաւատարիմ պաշտօնէից մէջ գոյութիւն առած է, որոնք աղուէսի նման կը քծնին և դերեզմանի չափ կուլ կուտան : անոնց կոկորդը լի է տէրութեան ոսկրներով (ոսկրներով) :

Եւս կոկորդները բառնալը տէրութեան դանձադարեւ է : Եւս թուր թուրքիայի աչքը Միտհաթ փաշայի կընայի : Միտհաթ փաշա այն մարդերէն է որ անտարբեր աչքով չիրար նայիլ առ ինքն հրճուող աչքերուն : Միտհաթ փաշա :

ԱԶԳԱՅԻՆ

Հետևեալ յօդուածոյն չեմք գիտեր որչափ կարեւորութիւն կընամր տայ, սակայն ըստորում մեր եւս անհիսիմ վրայ գանազան առիթներով խօսեցած էմք, կը փութամք նոյնը հրատարակելու մեր լրագրոյն մէջ :

Վըլենմը, թէ Պօլոյ պատուարժան քահանայից օմանք նկատելով որ քահանայական դասը ընդհանրապէս զձուձ վիճակի մէջ կը գտնուի, և քահանայական կոչումն ընդունողները մեծաւ մասամբ անտուանինչ կարգէ անձինքն են, որոշեր են ժողով կազմել և առաջարկել Ս. Պատրիարք Հօր, որ պաշտօն քահանայութեան հրաւիր բարոյական և նիւթական կարողութեց տէր ազգայիններէն խոստի, և այսպէս ազնուացունէ քահանայական դասը որ զնախաւ օգուտ ընծայած կըլլայ համբէն ազգիս :

Գոհութեամբ լսեցինք պատուարժան քահանայից օմանց այս խորհուրդը : Հաջողութիւն կը մաղթեմք Ս. Պատրիարքը եթէ յառաջ տանի այս խորհուրդը արդարեւ ազգիս համար խիստ օգտակար գործ մի գործած կըլլայ :

Վիչ ժամանակ չէ որ քահանայական դասն ներկայ անհաճոյ վիճակին մէջ կը գտնուի, և այս առաջին անգամ չէ որ խորհուրդ և առաջագրութիւն կըլլայ ազնուացնել այս դասը : բայց պէտք եղածն ի գործ

փոխի են դարձնել մեր թաղաւորական ավիւններն, չկան մեզ արտաւած որդւոյս համար, մեր այնքան փառքերն և ոչինչ, մնացած են մեզ վրայ կրօնք և մայրենի լեզու : Ահա մեր ներկայ ճոխութիւնն ու հարստութիւնն :

Եւ ի՞նչ պիտի լինի մեր վախճանն, եթէ այս երկու հայրենի մեծ աւանդներն ևս առ ոչինչ համարեմք և կորուսանեմք :

Երբ անխար խոջիւ և անաշուտ քննութեամբ մեր այն վտանգաւոր վիճակը հետաքրտենք, արմատն կը գտնենք տղախտութեան մէջ և յաւէտ ընտանեաց մէջ, այսինքն հարց և մարց անդաստիարակութեան և անկրթութեան մէջ, նոյս պարտուց և իրաւանց անգիտակցութեան մէջ : Այժմ պէտք է խստովանիլ, որ այս ամեն աղետից առաջին պատճառը զլաւորաբար մարց անուսումնութիւնն ու անգիտակցութիւնն է :

Ընչպէս խաւարը՝ լուսոյ պակասութիւնն է և տղախտութիւնն՝ գիտութեան, նոյնպէս ևս այս ամեն վտանգաւոր խաղական պատճառը՝ ընտանեաց դաստիարակութեան ու կրթութեան պակասութիւնն է : վասնզի երբ ընտանիքներն, որ մարդկութեան խանձարուրդներն են : Աստուծոյ իմաստութիւնն և երկիւղէն թափուր պարտուց ու իրաւանց գիտակցութեանն ու կիրառութեանն զորիկ լինին, երբ Աւետարանի վերածննդութեան լուսն հեռացած և իրենց դաստիարակութեան յանձնուած անմեղ էակաց միտքն ու սիրտը ըստ արժանեցնելու չըլլին, ահա՛ այն ամեն բովանդակ մարդկութիւնը թանձր խաւարով կը ծածկուի, նորա միտքը աշխարհային նոխմ ամալով կը շրջապատի, սիրտը կը մնայ

դրուած չէ : Դամանակաւ մեր հարուստ ազգայինք
ոմանք , կարծեմք , մինչև անգամ ուխտ ըրին իւր-
եանց որդւոց մին ի քահանայութիւն ընծայել , բայց
գործադրութիւնը չտեսնուեցաւ : Սասնաւորապէս
կը յիշեմք յորատուեան մեծապատիւ Սիմոնիկ Էֆէն-
տին , կարծելով թէ այսպիսի ուխտ ընողներուն
գլխաւորն եղած է : Ըրդեօք անպատուութիւն կը լը-
լայ յորատուեան գերդաստանին , եթէ Սիմոնիկ
Էֆէնտի կատարէ իւր ուխտը՝ եթէ արդարեւ ըրած է :
Սենիք նշանաւոր քահանայ մի , որ նիւթական
բաւականութիւն ունենալով քահանայական հասու-
թից աչք չունէր և միայն աղքատին հարսանեկան ու
գամբանական հանգէտներուն ձրիաբար ներկայ կը-
դանուէր , բայց անցեալները չի յիշէր կոչեց զնա :
Ըստ տողերով երբեք նպատակ չունիմք նախա-
տախտ առնել քահանայական ներկայ ամբողջ դասն ,
որովհետև կան անոնց մէջ արժանաւոր , այլ կուզեմք
իմացնել թէ արդարեւ նոր կարգաւորութիւնք անհրա-
ժեշտ պէտք են , որպէսզի այս դասն ստակաւ մեծաւ
մասամբ բարձրանայ և ազնուանայ :

Հետեւեալ յօդուածք , զոր Տօքթոր Սօրբման Հայոց
Սահմանադրութեան նկատմամբ Քերմանական լրա-
գրաց մէջ հրատարակած է , օտար գրեթէ լիներուն ճա-
մար լրալրոյս մէջ կը հրատարակենք Մասնա լրա-
գրին քաղկիով :

Սահմանադրութիւն Հայոց 1872

Ըստ անգամ ձեզի խօսելիք նիւթս Հայոց Սահմա-
նադրութեան վրայ է որոյ տարեգարձը տօնախմբե-
ցաւ (Յունիս 9) : Սահմանադրութիւն , Սահմանա-
դրութիւն , և Սահմանադրութիւն :

Բայց Հայոց Սահմանադրութիւնը չէ նման ոչ Ը-
մերիկացոց հասարակագիտութեան , ոչ Գաղղիոյ
(Հարթ վեճիկ) օրինաց զոր մինչև յերկինս բարձ-
րացոյցին , և ոչ ալ այն Սահմանադրութեանց որ
ասկէ 30, 40, 50 տարի առաջ միջուստի ծագեցան
և միջուստի խաւարեցան : Զէ , այդպէս չէ , այլ
պարկեշտ և գեղեցիկ օրէնք մը կառավարութեան ,
այսինքն թէ , 12 տարի առաջ Լուսաւորչական Հայք
որ Հայ ազգին մեծագոյն մասը կը կազմէր , օսմանեան
տէրութեան պաշտօնական հասանութեամբ կանոնա-
գրութիւն մը հաստատեցին , որով իւրաքանչիւր Հայ
իրաւունք պիտի ունենայ ոչ միայն Սահմանադրի կամ
հոգեւոր տէրանց ընտրութիւնը՝ այլ նաև զպրօցնե-
րու , եկեղեցիներու , հիւանդանոցներու և գերեզ-
մանոցներու տնօրէնութեան վրայ խօսք կամ գի-
տողութիւն ընելու , եկամուտները քննելու , և մի-
անգամայն ազգին մէջ պատուաւոր անձինքներ ընտ-
րելու որ պատրիարքարանի ժողովքներու մէջ իրենց
իրաւունքը ներկայացնեն : Եւ որովհետև այսպիսի
հիմնական վերանորոգութիւն մը թէ բարոյապէս և
թէ նիւթապէս ազգին բարգաւաճմանը վրայ կազդէ

կանայ , հոգին կը լքանի , որով կը ջնջուի և անձնատուր
կըլինի իրիկ և ամեն չարիք երկնող անձնատուրութեան
և ծայրայեղ փառասիրութեան դժոխային կոչոյ առջև
անպատկառ կը ծննդորդէ :

Արդարեւ խիստ տխուր է մեր ազգի վիճակն կանայնց
կըլնութեան և յառաջագործութեան նկատմամբ : Բայց
եթէ Հայ անուամբ կը պարծնենք , պէտք է որ նոյա համա-
կերպիմք , նոյա զօրքը գործենք , նոյա գիտելին կարգաւ
և դրել , նոյա հաւածանոցը դարձուին մէջ ազգի կըլն
սեռելին , մարդարիկ ընթերցմամբ կ'աճելին և Աւետո-
րանով կ'ապրելին : Լսեցէք թէ փառիկախօս Եղիշէն
Ինչ կ'ըսէ նախին հայ կանայնց մարց նկատմամբ « Սաղ-
մութ կ'ին , կ'ըսէ , մշտնջենաւոր՝ միմեզմէր ի բերանս
նոյա և միմարութիւնք կատարեալք՝ ընթերցումք
մարդարիկն » :

Բերեմն , մեծարոյ հանգիստականք , մեր այս տխուր վի-
ճակին վերջ մը տալու համար դպրոցներ պէտք են մեզ-
հարկ անհրաժեշտ է , որ ամեն ուրեք երկսեռ դպրոցներ
ունենանք և պէտք է որ անոնց մէջ առաջին տեղը զբա-
ւենն Սահմանադրութիւն փրկարար ուսմունքն և մեր մայրենի
լեզուն : Չանանք ուրեմն ըստ արժանւոյն ասպագայ հայեր
ու մայրեր պատրաստել մեզ , բարոյական և մտաւորա-
կան զարգացմամբ մեր նոր սերունդն զարգացնել և զօ-
րացնել :

Այս կը համարուի միակ միջոց ազգային փրկութեան
և յառաջագործութեան , և ահա՝ այսու կը լինեմք խօսքս :

Մեղրոն Ս. Յակովբեան Թրակացի :

անոր համար յարմար դատուեցաւ որ Սահմանադրու-
թեան պահանջած պիտոյքը ներհուսն անձինք միայն
հողան ու խնամեն : Ինչո՞ւն սրտին մէջ նոր եւանդ-
մը ծնաւ յառաջագործութեան և զարգացման , Հայ-
կական լեզուն այսօր ամեն տեղ տեղայ տեղայ կը լսուի
մանաւանդ անոնց մէջ՝ որք ճիշդ լինեալ են ներկայիս
հնարքներն խաբուած քիչ մը ժամանակ իրենց մայ-
րենի լեզունին մոտեցնելու էին իրեւ հերեպիկոսի լը-
զու , և միւլթաքիանց բազմաթիւ ջանքն և աշխա-
տանքը սկսած արդաստուրը ըլլալ և ստակալիլ : Գրա-
կանութիւնն օրըստօրէ կը զարգանայ , և Հայ լեզուի-
ներն այսօր աւելի բազմաթիւ են քան զհերեպիկոսաց
բազմաթիւս լրաթիւթս և քան զայլ ազգաց , Սահման-
սէրն այնքան արմատացած է այսօր Հայոց մէջ , որ
մինչև անգամ համալսեցը՝ որ իրենց ապրուստը և
ընտանեքին հոգալու համար հայրենաց հեռաւոր
զեղերէն Վ. Պօլիս կուգան , տասը տարի առաջ ըն-
կերութիւն մը կազմեցին , կարդալ , գրել , հաշուել
սովորելու համար , որպէսզի լրագիրներ ու գրքեր
կարդալով կարող ըլլան իրենց ընկերական վիճակը
բարձրելու միջոցները խորհել : Եւ որ Հայոց հնու-
թեանցը վրայ քիչ մը կը դառնայ , ուղեցի քանի մը
անգամայն նիւթս վրայ ճառարտութիւններ ընել ,
ամեն անգամ հարկաւոր անձինք փութացին զալ
այս ուսումնական նիւթ մտիկ ընելու , այնպէս որ
անգամ մը ժողովրդեան բազմութեան հարկ եղաւ
սրահը փոխել և Վսեմաբաւի մայր եկեղեցոյն ներ-
քին ընդարձակ դալթի մէջ տնտեսարանել :

Սահմանադրութեան տարեգարձն ամեն տարի մեծ
հանդէսով կը տօնեն , Խօսքի մեծ կողմէն անհա-
մար բազմութիւն կը դիմէ Հիւսիս-Իսթիկ կոչուած
գեղադուրձ դաշտը :

Ըստ հանգամանքը յիշեցունել կուտայ ինչ այն
տխուր օրը , ուր երկու տարի առաջ ճիշդ Սահմա-
նադրութեան տարեգարձին (այսինքն Յունիս 5) խե-
րայի ահաւոր և սարսափելի կըլն պատահեցաւ , որ
հազարներով տուներ և հասարակաց շէնքեր մոխիր
դարձուց և որով հարկաւոր անձինք զոհ գացին ,
և մինչդեռ լափող և կործանիչ տարրն ամեն կողմն
աւերակ և մահ կը սփռէր , մեր հայերը իրենք զիրենք
զուարթամիտ անհոգութեան մը տուած , ազգային
երկեր հնչեցունելով հանդէսէն ետ կը դառնային :
Սակայն ո՞վ կրնայ նկարագրել այն տխուր տեսարանը
որ անոնց աչքին գիւմարը բացուեցաւ երբ հարք մարք
եղեալք և քորք , ամենքն ալ մէյմի կողմ գրուած և
շատերն զոհ գացած էին այս սարսափելի կրակին :

Հայն իր էութեանը մէջ Վերանայնոյն խորա-
զննին և յարատե յատկութիւնն ունի , Հոլանտաց-
ոյն պնդութիւնը կամ հաստատամտութիւնը , և Լիզ-
ղիացոյն կրօնասիրութիւնը , առանց իր դժբաղդու-
թեանն անտարբեր ըլլալու քաջած դասն ցուեցը չի-
քարողեր ուրիշին , անոր համար , երբ այս ահալին
կրակը պատահեցաւ , հայք չյուսահատեցան , և քա-
ջութեամբ ձեռնարկեցին իրենց տուները վերստին
կանգնելու : Սակայն աղետալի օրուան յիշատակն
ազգային տօնախմբութեան յիշատակէն հեռացուելու
համար այս տարի Յունիսի 9ին կատարուեցաւ ազ-
գային հանդէսը փոխանակ Յունիսի 5ին :

Ընաւտանց կանուխ ամեն թաղերէն վազեցին
հայք անթիւ բազմութեամբ դէպ ի Վարաքէօյի կա-
մարքը , որ ոսկեղէն (քօրն—տօր) երկու եղերքը
կը միացունէ : Դերքէթի խօսքի ընկերութեան շու-
ղեանները չը աւելին Հայ ժողովուրդը փոխադրելու
և հարկ եղաւ որ Լիզիլի ընկերութեանն ուրիշ չա-
ղեանա վարձեն :

Ո՛հ , ինչ սիրուն և զուարճատես տեսարան մըն
էր երբ Խօսքի կատարական ջուրը վրայ շողեաները
զրօշակներով զարդարուած , մէկ կողմէն նուագա-
նուած զուարթ երգերը , միւս կողմէն սիրոյ և մտեր-
մութեան քաղցր ձայները՝ բազմախուռն նաւակներու
մէջէն անցնելով կը ըստէին : Ըրապեան և Գիսսեան
հիմնադիր բարեբաղդ երկու վարժարանաց ձրիալարժ
աշակերտաց համար մասնաւոր շողեանա մըն էր վար-
ձուած , ուր կային նաև՝ բաց ի սոյն աշակերտաց
տոմսակաւ հրաւիրեալ անձինք : Ըրապեան վարժա-
րանին աշակերտուհիք , բոլորն ալ ճերմակ զիւստի
վրայ կարմիր ուրար մը առած և զլուխին ալ ճեր-
մակ քօղ մը ձգած՝ սիրուն կերպարանք մը ունէին :
Իսկ Գիսսեան վարժարանին աշակերտք , պարզ՝ սա-
կայն բարեձև զրեւոտ մը ունէին , ժամը 9 1/2 էր
երբ շողեանը քաղցր և հեշտուր նուագարանաց

ձայներով կամրջէն հեռացաւ , և կայսերական Չրա-
ղանի պալատին դիմացը քանի մը վայրկեան դադա-
րեցաւ : այն ատեն աշակերտուհիք ի պատիւ վեհա-
Սուլթանին այնպիսի զեղեցիկ երգ մը երգեցին , որ
պալատին մէջ երգողները՝ պատուհանները թափեցան :

Օրհասարակէն սակաւ յառաջ , շողեանը Պէօ-
յի քաղերէի նաւամատոյցը մօտեցաւ , և հոն տեղի ե-
կեղեցոյն մէջ ամբողջ հրաւիրեալ ժողովուրդք և ա-
շակերտք հանդիսաւոր ձայնաւոր պատարագ մը լսե-
լէն վերջը , դարձեալ շողեանա հեծնալով ուղղակի
Լէնին մահալէն ըստած զիւրը ելան , հոն ազդասէր
և հարուստ Հայ մը Ստեփան Էֆէնտի Խարսեղեան ,
իւր ընդարձակ պարսէղը ժողովուրդեան բացաւ , ուր
զեղադիտակ բարձրաւորակի մը վրայ վեց հարիւր
հողի սեղան նստան : Դարձեալ հոս աշակերտուհիք
զեղեցիկ երգ մը երգեցին , ուր այն ատեն ես ինքը-
զիւքս հայրենիքս կարծեցի , Հայ էին երգեցողք ,
բառերն ևս Հայ , սակայն ներգաշնակութիւնը և ոճը
Վերմանացի , վարպետ ևս Վերմանացի : Եւ ահա
այսպէս զուարթ և սիրուն ժամանակ մը անցուցին :

Սակայն Լսիոյ կողմն աւելի մեծ շարժումը կար-
ճասն հազարէն աւելի Հայ Հիւսիսեան Խիւլէսիի
դաշտին մէջ կըլնուեալին , և կարծես թէ իրարու
խօսք տուէր էին որ այն մտերմութեան հանդիսին
մէջ չըլլայ թէ բան մը պատահի որ իրենց զուարճու-
թիւնը և հանդէսը խափանէ : Դողովուրդեան ամեն
դասերն հոն ներկայ էին . փարթամ սեղանապէսներ-
սկսեալ մինչև ի խոնարհ բեռնակիր , բարձրաստի-
ճան վարդապետք ինչպէս նաև պարկեշտ գործարք-
ամենքն եղբայրաբար իրարու կը խառնուէին :

Հոն կային նաև կաթողիկէ Հայեր , Վրացիք , Հել-
լենք , ինչպէս նաև քանի մը եւրոպացիք : Ուրախու-
թեան ձայներ կը լսուէին , և որ զարմանալին էր՝
սեղ սեղ մասնաւոր բեմի պէս բարձր տեղեր շինե-
լին ժողովուրդեան ճառ կարդացողներուն համար :
Ըստ , ես իսկ տեսայ ճառարտութիւն ընողներ ,
տեսայ տղայ մը , հաղիւ 8—9 տարեկան , որ ետան-
դուն ձեւերով խօսք մը կըսէր շրջակայ զուարթամիտ
ժողովուրդեան : Եւր ըսելիքը լիցոյց տղան , բեռնա-
կիր մը բեմ կըլնէ , որ թերեւ քանի մը տարի առաջ
թողուցած էր իր հայրենաց լեւները , թէպէտ զի-
տուութեան լուսէն զրկեալ՝ սակայն հայրենասիրութե-
քնով ողով վարուած բարձրաձայն կը զոչէ . « Ըստ ,
և ես Հայ եմ , և ես Հայաստանեայց որդի » : Իրեն
կարճաօտ սակայն հրաբորք ճառին մէջ կը բացա-
րանէ « Իւրաքանչիւր մարդկային ընկերութեան հիմն-
պէտք է հայրենիքը միայն ըլլայ » :

Լսածս և տեսածս Հայ էր , մինչև անգամ դա-
տին մէջ երգուած զանազան Լեւոնական երգերը ,
ինչպէս նաև յետագարձին շողեանին մէջ երգուած
օրերեղներու հատուածները հայրենի բառերու վրայ
ստուում էին : Եւրեմն երբեմն , յունական յատուկ
ազգային եղանակներ ալ լսեցի , ասով ալ կիմացու-
նէին որ հայք չեն ուղեր երբեք զանազանութիւն ը-
նել ազգի կամ հաւատոյ , և մանաւանդ թէ կուզեն
ամենուն հետ խաղաղութեամբ ապրիլ :

Գալ անգամ Հայոց վրայ բաւական կարեւոր նիւ-
թեր ունիմք խօսելու :

Կուտար—Հահապարեան վարժարանի տարեկան
հարցաքննութիւններն աւարտած լինելով , վաղը՝ կի-
րակի՝ ուսմանց տարեկան հանդէսը պիտի կատարե-
ժամը 6ին :

Սայրաքաղաքին ազգական Լիւլիլի թայիլ լրա-
գիրն իր երեքշաբթի աւուր թուով յիշեալ վա-
ժարանին վերայ հեռեւեալ պանծալի տողերն հրա-
տարակած է , որք ամեն ուսումնասէր ազգայնոց բեր-
կութիւն կը պատճառեն :

Կուտար—Հահապարեան վարժարանին քննու-
թիւններն անցեալ շաբթու տեղի ունեցան կատարեալ
յաջողութեամբ : Ըստ օրտակար հաստատութիւնը՝
կրցաւ վեց տարուան շաբթուականութեամբ այնպիսի աշա-
կերտներ ներկայացնել , որք կրնան յաջողութեամբ
զրադիտական և ուսումնական վարդապետութեան ա-
ռաջին աստիճանի (պաքայօրէա եղ—Թեր է եղ-
սիանս) քննութիւնները կրել : Բազմաթիւ զիտան-
կան և զբաղէտ անձինք ուղեցին անձամբ ստուգել
աշակերտաց կրթութեան աստիճանը , և կը հաւատանք
որ փորձը վճռական եղաւ , այսուհետեւ Կուտար-
Հահապար վարժարանը կրնայ մայրաքաղաքի Հայ

